

September
2020

woord & weg

inspiratie, informatie en opinie

ONTMOETINGSKERK

- + **Pastoraat** in coronatijd
- + Rituelen bieden **houvast**
- + **Online kerk-zijn**, kunnen we nog zonder?

**Protestantse
Kerk**

Vindplaats van geloof, hoop en liefde

Pastoraat in coronatijd

'Sterker luisteren.' Zo beschrijft luchthavenpastor Marieke Meiring haar werk tijdens de coronacrisis. Haar verhaal biedt een indrukwekkend inkijkje in hoe corona de bodem onder het bestaan van mensen kan wegslaan. Je hebt als Oost-Europees gezin in een loterij een *green card* voor Amerika gewonnen om daar een nieuw bestaan op te bouwen, en vervolgens sta je met lege handen omdat je niet meer naar Amerika kunt reizen. En 'thuis' is er ook niet meer. Daar sta je dan op een vreemde luchthaven ...

Jurjen de Groot
directeur
dienstenorganisatie

Ik vind 'Sterker luisteren' een prachtige samenvatting van hoe pastoraat de afgelopen maanden is vormgegeven. Alle (digitale) hulpmiddelen zijn ingezet om elkaar toch nabij te zijn. Het omzien naar elkaar is tenslotte essentieel voor de kerk. Maar hoe doe je dat als je elkaar nauwelijks meer ontmoet? Of als er anderhalve meter tussen jou en die ander zit.

Naast de online vieringen kwamen er dan ook onmiddellijk coronaproof pastorale vormen tot stand. In dit nummer vertelt een aantal 'categoriale pastoraten', voor pastoraat buiten de plaatselijke kerk, hoe zij vorm hebben

gegeven aan hun werk de afgelopen tijd. De binnenvaartpastor belt en mailt veel met de schippers, de luchthavenpastor laat zien dat verdriet erkend wordt, de geestelijk verzorger in een verpleeghuis focust op het begeleiden van familieleden.

Ook het verhaal van Simone Visser, geestelijk verzorger in een ziekenhuis, is indrukwekkend. Zij tekende de laatste woorden op van mensen die kort daarna zouden overlijden. Dat waren altijd positieve woorden: 'Ik heb altijd veel van jullie gehouden' en: 'We hebben een mooi leven gehad'. Als zij helemaal ingepakt was in beschermende kleding, 'moet je het redden met je stem en je ogen'.

Pastoraat op anderhalve meter. Sterker luisteren, en je redden met je stem en je ogen. Ik ben er stil van.

TERUG NAAR DE KERN

Categoriale pastoraten: "Wij waren de bodem die onder hun bestaan weggeslagen was"

EEN GOED GESPREK

Simone Visser: "We kwamen tot de kern van wat mensen beweegt: liefde en verbinding"

VRAAG VAN DE MAAND

Hoe gaan we weer van start in september?

&

- 8 Kerk&Zo
- 13 Special over **de nieuwe visienota**
- 18 De Kerkstraat in Huizen
- 19 **Column** ds. Marco Batenburg
- 22 Dilemma: **Online kerk-zijn, kunnen we nog zonder?**
- 24 Actueel: **Rituelen bieden houvast in coronatijd**
- 27 Vacatures
- 28 **Het profiel** van Jolanda Aantjes

Op de cover binnenvaartpastor Dirk Meijvogel, tevens interim-predikant in de Ontmoetingskerk in Bergambacht.

VOOR IEDER VAN ONS EEN PLAATS AAN DE TAFEL

Voor ieder van ons een plaats aan de tafel,
voor ieder van ons schoon water en brood,
een veilige plek, een plaats om te schuilen,
een plaats in Gods licht als tafelgenoot.

Refrein

Vol vreugde ziet God naar

mensen die recht doen:

zij scheppen geluk!

Vol vreugde ziet God naar

mensen die recht doen:

zij scheppen recht en geluk!

De nieuwe visienota zet de kerk als gemeenschap van Woord en tafel centraal. In de kerk denken we in de eerste plaats aan de avondmaalstafel. In nauwe verbinding daarmee staan andere tafels in de gemeente en in de buurt. Zie voor meer informatie over de visienota de special op pag. 13 - 16 in dit nummer.

Lied 388 uit Liedboek
Zingen en bidden in
huis en kerk

Pastoraat in coronatijd

“Wij waren de bodem die onder hun bestaan weggeslagen was”

Tekst: Janet van Dijk Beeld: Sandra Haverman, Royal Schiphol Group, Inge van Mill

In het pastoraat draait het om nabijheid. En juist dat is lastig in coronatijd. De categoriale pastoraten - voor mensen die zich niet binnen het bereik van de plaatselijke gemeente bevinden - moesten de afgelopen maanden dan ook het wiel opnieuw uitvinden. “Het werk doet er meer dan ooit toe.”

Binnenvaartschippers leven vrij geïsoleerd op een schip, dus qua ziekte heeft corona niet zo veel bereik, meldt **binnenvaartpastor Dirk Meijvogel**. “Anders was wel dat hele gezinnen een aantal maanden dag in dag uit met elkaar aan boord waren; scholen en internaten waren immers gesloten. Economisch gezien gaan de zaken achteruit maar de schippers zijn nog niet in het nauw.”

Samen met collega Louis Krüger werkt Meijvogel voor zo’n 450 schippersfamilies die varen op de waterwegen van West-Europa. Ze zijn er in crisissituaties, bij ziekte, financiële zorgen, maar ook bij vragen over geloofsopvoeding en relatieproblematiek. Ze reizen soms behoorlijke afstanden, maar veel van het werk gaat per telefoon en e-mail. “We doen wat we kunnen, bellen en mailen kan altijd. Het boordbezoek kon een tijdlang niet plaatsvinden maar nu weer mondjesmaat. De kerkdiensten in onze ‘havenkerken’ in Duisburg en Mannheim hebben nog geen doorgang. Dat heeft grote impact, het zijn plaatsen van ontmoeting waar schippers vaak een paar honderd kilometer voor willen rijden. En verder zijn vrijwel alle activiteiten, zoals de toerustingsweekenden, gecancelld.”

“We doen wat we kunnen, het is veel bellen en mailen”

De appgroepen binnen het binnenvaartpastoraat, bijvoorbeeld die voor bijbelstudie, gaan gewoon door. “Een uitkomst, dat medium. Online kunnen schippers namelijk ook niet regelmatig bij elkaar komen, altijd zijn er wel een paar aan het laden of lossen.”

Behalve binnenvaartpastor is Meijvogel ook interim-predikant in Bergambacht. “De online vieringen zijn nu nadrukkelijk ook gericht op de schippers. Zij worden speciaal welkom geheten, er wordt voorbede voor hen gedaan, we nemen afkondigingen met betrekking tot hen mee. De schippers vinden dit heel gaaf.”

Meijvogel en Kriiger verzorgen samen met vrijwilligers het pastoraat aan de opvarenden van de Nederlandse binnenvaartvloot, in Nederland en daarbuiten. binnenvaartpastoraat.nl

Reizigers opvangen

Ondanks de kleine stroom passagiers bleef het stiltecentrum op Schiphol gewoon open. “Als pastores ontvangen we daar reizigers die deze plek zelf weten te vinden”, vertelt **luchthavenpastor Marieke Meiring**. “Daarnaast zijn we de afgelopen maanden regelmatig opgeroepen om reizigers op te vangen. We hebben altijd te maken met emotionele verhalen, maar nu waren ze extra gecompliceerd door de spanning rond reizen zelf. In het begin konden mensen nog relatief eenvoudig terug naar huis.

Daarna werd dat anders. Onderweg liepen ze soms tegen gesloten grenzen aan of hadden speciale documenten nodig. Onderweg kon de teleurstelling toeslaan. Een Amerikaanse vrouw bijvoorbeeld die naar haar dochter in Italië wilde reizen kon hier vanwege dichte grenzen niet verder. Ze was intens verdrietig, voelde zich machteloos en wanhopig. Op dat soort momenten worden wij gebeld. Gelukkig kon ze terugkeren naar Amerika. Later kan ze een nieuwe poging doen. We moeten de maatregelen scherp in de gaten houden, ze kunnen ineens weer veranderen. Dat maakt ons werk gecompliceerder.”

Bodem

“Soms werden we erbij gehaald als een repatriërvlucht aankwam. De meeste passagiers waren opgelucht en blij, maar sommige hadden thuis bijvoorbeeld een overleden familielid. De anderhalvemetermaatregel maakt het nabij zijn moeilijker. Ik luister nu nog sterker, vraag wat er nu nodig is voor deze persoon. Ik zet sterker in op woorden, en op non-verbale communicatie. Ik laat zien dat de teleurstelling en het verdriet erkend worden.”

Soms liep Meiring dagen met mensen mee. “Een gezin uit Oost-Europa dat een Green card had gewonnen in een loterij om zich te vestigen in de Verenigde Staten, strandde op Schiphol. Een droom die uit was gekomen verwaterde plotsklaps. Ik heb het gezin bijgestaan, en

“Ik luister nu nog sterker, vraag wat er nu nodig is”

samen met andere instanties op de luchthaven van alles voor hen geregeld. Ze zijn uiteindelijk per auto teruggekeerd naar Oost-Europa. Op Schiphol waren wij de bodem die onder hun bestaan weggeslagen was. Het werk doet er meer dan ooit toe, dat laten mensen ons ook weten.”

Meiring werkt namens de Protestantse Kerk, de Rooms-Katholieke Kerk, de Oud-Katholieke en de Anglicaanse Kerk hebben een pastor op Schiphol. airportchaplaincy.nl

Ingrijpend

“Het is een heel ingrijpende en heftige tijd voor alle betrokkenen” zegt **Tim van Iersel, geestelijk verzorger** in drie verpleeghuizen in Den Haag voor mensen met dementie en niet-aangeboren hersenletsel. “In de piek van de coronacrisis kon ik niet op bezoek, er waren geen beschermende materialen voorhanden. Juist in een tijd waarin mensen behoefte hadden aan iemand die begeleidt en woorden geeft aan wat er gebeurt.” Inmiddels komt hij weer op de afdelingen waar geen besmetting is.

Van Iersel begeleidt bewoners en hun familie, en ondersteunt bij ethische dilemma’s. Tijdens de eerste weken van de coronacrisis werkte hij vanuit huis. “Ik wilde van waarde blijven. Ik ben online huiskamervieringen gaan organiseren, kleinschalig, met een beetje inter-

actie en met herkenbare voorwerpen. Ze worden uitgezonden via een intern tv-kanal. Zo kan ik toch wat betekenen voor de bewoners.” Daarnaast legde hij zich toe op het begeleiden van de familieleden. “Ik heb veel met hen gebeld. Zij gaven daar de meerwaarde van aan omdat ik het huis ken, en hun partner, vader of moeder. De eerste paar weken waren ze nog vol goede moed, daarna ging de rek er uit. Angst was vooral dat de partner of ouder haar of hem niet meer zou herkennen.”

Herder

Van Iersel is de term ‘pastor’ de afgelopen maanden heel toepasselijke gaan vinden. “Ik noem mezelf nooit zo, maar nu voel ik me toch een soort herder. Voor de bewoners, voor de familieleden, voor de teams in de huizen. Ook het personeel heeft behoefte aan een luisterend oor.”

Kerkelijke vrijwilligers die nu niet in de huizen op bezoek kunnen, kunnen een kaarsje opsteken voor het huis, en de bewoners gedenken in hun gebeden, tipt hij. “Je staat met lege handen, maar je kunt je handen wel vouwen. Ik ben de waarde van het gebed meer gaan ontdekken.”

Binnen de gezondheidszorg (ziekenhuizen, verpleeghuizen, instellingen) zijn honderden protestantse geestelijk verzorgers actief.

Lees hoe de andere categoriale pastoraten nabij zijn in coronatijd op protestantsekerk.nl/pastoraat.

“Ik ben de waarde van het gebed meer gaan ontdekken”

De Nieuwe Psalmberijming

Sinds 2014 heeft een groep dichters hard gewerkt aan een nieuwe, eigentijdse berijming van het hele psalter. Inmiddels is de revisie van de concept-berijming afgerond en zijn de teksten van De Nieuwe Psalmberijming online beschikbaar. Van elke psalm zijn beamsheets te downloaden met muzieknotatie. Tevens zijn de teksten beschikbaar in de presentatieprogramma's voor de kerken en is er een bundel te bestellen.

denieuwepsalmberijming.nl

Vrijzinnige Lezing

Op 23 oktober vindt De Vrijzinnige Lezing 2020 plaats, vanaf 19.30 uur in de Geertekerk in Utrecht. Prof. dr. Christa Anbeek spreekt deze avond over 'De moed om kwetsbaar te zijn'. Anbeek is hoogleraar Remonstrantse theologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en doceerde Levensfilosofie aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Aanmelden is verplicht in verband met de coronamaatregelen.

devrijzinnigelezing.nl

Theaterprogramma voor kerken

De voorstelling 'Lang Verhaal Kort' van Remco Veldhuis - een 'ongeautoriseerde samenvatting van de Bijbel in 100 minuten' - is nu in een nieuwe vorm beschikbaar voor gemeenten en parochies. Veldhuis toerde eerder met de solovoorstelling langs 120 theaters. Nu kunnen gemeenten op aanvraag de (eerder opgenomen) voorstelling bekijken. Vooraf is een inleidend gesprek mogelijk tussen de eigen voorganger en Remco; na de voorstelling volgt een vraag-en-antwoordsessie. Dat kan live in de eigen kerk, of geheel online. Mail voor meer informatie naar 66boeken100minuten@gmail.com.

BOEKJE

Bezinningsbrochure bij dankdag

Op woensdag 4 november of de zondag daarna is het dankdag voor gewas en arbeid. Kerk in Actie maakte i.s.m. de Raad van Kerken materiaal voor viering en gesprek rond het thema 'Duurzaamheid en armoede'. Kunnen vergroening en armoedebestrijding zo met elkaar verbonden worden dat ze elkaar versterken? De bezinningsbrochure is voor € 1,- te downloaden en voor € 2,- fysiek te bestellen.

raadvankerken.nl/publicatie/oecumenische-bezinning

Leestips

+ God is niet meer gereformeerd

De gereformeerde theologen Harry Kuitert, Herman Wiersinga en Cees den Heyer ontwikkelden zich tot postmoderne theologen die zich afkeerden van kerkelijke discipline, theologische gehoorzaamheid, geloof in het bovennatuurlijke, en God als auteur van de wereld en de Bijbel. Het individu en zijn persoonlijke gevoelens kwam voor hen centraal te staan. Dit boek volgt nauwgezet de stappen in hun denkwegen.

Uitgeverij Boekscout, € 19,50. ISBN 9789464032000

+ Horen, zien en verbinden

Wat is de betekenis van geestelijke verzorging voor ouderen in kwetsbare omstandigheden? Auteurs Marion Boelhouwer, Anton Huisman en Peterjan van der Wal zijn of waren zelf geestelijk verzorger en laten in dit boek op basis van onderzoek en verhalen zien hoe ontvangers van geestelijke zorg deze zorg beleven.

Deze bundel is voor € 12,- te bestellen via zorggemeenschap.net/gv.

IN 'T KORT

DIENTENCENTRUM

Vraag van deze maand:

Hoe gaan we weer van start in september?

Kijk voor inspiratie op pagina 20

1 september
INFORMATIEAVOND PPP OPLEIDINGEN
Avond om vrijblijvend kennis te maken met pastorale opleidingen en cursussen.
pppopleidingen.nl

29 september
STUDIEDAG ZINGEVING IN DE OUDERDOM
bergkerk.nl

31 oktober
LANDELIJKE ONTMOETINGS DAG BONHOEFFER75
Afsluitende dag van het project Bonhoeffer75 met een gevarieerd programma met onder meer lezingen en muziek.
deroosvanculemborg.nl

31 oktober
PROTESTANTSE LEZING
Jaarlijks maatschappelijk actueel statement vanuit de protestantse traditie.
protestantsekerk.nl/lezing

7 november
LANDELIJKE DIACONALE DAG
Een jubileumeditie: de 125e Landelijke Diaconale Dag.
kerkinactie.nl/ldd

kijk voor de actuele agenda op

protestantsekerk.nl/agenda

Heeft u ook een vraag?

(030) 880 18 80
info@protestantsekerk.nl

ma. t/m do.
9.00-21.00
vr. 09.00-16.00

U kunt met elke vraag bij ons terecht

Ons uitgangspunt is dat we u binnen 48 uur (op werkdagen) van een bruikbaar antwoord voorzien. Bij vragen om informatie geven we die. Wilt u dat we met u meedenken, dan doen we dat. Bent u op zoek naar andere gemeenten met vergelijkbare vragen (en oplossingen!), dan brengen we u met hen in contact. Wilt u dat iemand u in uw gemeente begeleidt om een vraagstuk op te lossen, dan doen we u daarvoor een suggestie.

Geestelijk verzorger Simone Visser
over nabijheid in coronatijd

“We kwamen tot de kern van wat mensen beweegt: liefde en verbinding”

Dit voorjaar vormden de ziekenhuizen het hart van de coronacrisis. In het St. Antonius Ziekenhuis Utrecht/Nieuwegein bezocht geestelijk verzorger Simone Visser ernstig zieke coronapatiënten, van wie zij de ‘laatste woorden’ optekende, als boodschap aan hun nabestaanden. “In gesprekken kwamen we tot de kern van wat mensen beweegt.”

Visser: “Het kon snel bergafwaarts gaan met een coronapatiënt. Daar moesten we op anticiperen. Binnen het Palliatief Adviesteam, waar ik lid van ben, besloten we dat er snel informatie moest komen voor nabestaanden wanneer hun dierbare zou komen te overlijden. Er kwam een ‘code C-brief’, voor wanneer iemand in de terminale fase kwam.

Veel kon niet. Onder het kopje ‘laatste woorden’ zette ik op een rij wat wél kon. Soms was ik de laatste persoon die iemand sprak. Ik vind het belangrijk dat patiënten aan hun familie laatste woorden kunnen meegeven. Natuurlijk is er verdriet, verzet en angst. De concrete vraag naar de laatste woorden maakt mensen zich ervan bewust dat ze iets kunnen meegeven aan hun nabestaanden. Dat verbreedt hun perspectief, tilt hen boven hun eigen onmacht uit. Vaak konden zij dat

in één keer formuleren: ‘Heb geen verdriet over mij, we hebben het goed gehad met elkaar’, ‘Ik heb altijd veel van jullie gehouden’. Ook konden familieleden met elkaar bellen, de verpleegkundige hield de telefoon bij het oor van de patiënt. We maakten een kaartje

om laatste woorden te noteren, voor de familie. Ik maakte een boekje met gebeden, liedjes, teksten uit allerlei tradities. In gesprekken kwamen we tot de kern van wat mensen beweegt: liefde en verbinding.”

Vrijplaats

Visser is in dienst van het St. Antonius Ziekenhuis als predikant voor bijzondere werkzaamheden, met een zending verleend door de Protestantse Gemeente Nieuwegein-Noord. Binnen het ziekenhuis hebben de geestelijk verzorgers een zogenaamde vrijplaats. Zij mogen in het ziekenhuis gevraagd en ongevraagd overal naartoe, maar tijdens coronatijd even niet.

“Bezoek op de corona-afdelingen kon alleen op aanvraag. De verpleging belde, wij gingen. In pak. Chirurgisch mondkapje op, mutsje op, extra bril, schort aan, dichtgeplakt op de rug. Het meest benauwde gevoel ontstaat door handschoenen, met tape aan het schort vastgemaakt. Bij de patiënt komt er een extra paar handschoenen bij. Op mijn schort zit een sticker: Simone Visser, geestelijk verzorger.

Aan het bed moet je vooral contact maken met je ogen en je stem. In de beginfase sprak ik alleen mensen die later overleden. Zij waren verbijsterd. Een man zei: ‘Ik ben midden zeven-tig, altijd fit geweest. Ik tuinier, ik klus, ik vis. Ik ben nog lang niet klaar met leven. Hoe kan dit, mevrouw?’ Daar heb ik geen antwoord op, de ziekte overkomt je.

Ik ging onbeschermd op bezoek bij een patiënt die heel blij vertelde geen corona te hebben.

“We maakten een kaartje om laatste woorden te noteren, voor de familie”

“Belangrijk is dat mensen het leven kunnen afronden”

We hadden een fijn gesprek. Vier uur later overleed hij onverwacht, we weten niet waaraan. Dat raakte mij omdat ik dacht: zou hij toch corona hebben gehad? Even voelde ik heel sterk de macht van de dood. Ik werd getest, had geen corona.”

Wat kunt u betekenen voor mensen die gaan sterven?

“Ik zag mensen letterlijk op de drempel van de dood. Ongelovige mensen, christenen, moslims. Belangrijk is dat mensen afscheid kunnen nemen van het leven, het leven afronden, ook al wordt het afgebroken.

We werken veel met de diamant van Carlo Leget, hoogleraar palliatieve zorg. Het is een beeld uit de *ars moriendi*, de kunst van het sterven uit de Middeleeuwen. Facetten van die diamant zijn: loslaten, afscheid nemen, wat moet ik nog, wat niet. Het midden van de diamant wordt gevormd door de innerlijke ruimte die mensen helpt hun leven af te ronden, tot rust te komen.

Soms gaan mensen lang door met behandelen. Nog een chemokuur, meer bestralingen, nieuwe medicijnen. Dan wordt de innerlijke ruimte ingenomen door het zoveelste ziekenhuisbezoek.

Wie afgewogen afziet van al die behandelingen, kan in de diepte van het leven nog enorm veel kwaliteit vinden. Dat geeft rust, ook bij nabestaanden. Daarom pleit ik voor het voeren van zogenaamde codegesprekken.”

Dat klinkt technisch.

“Het betekent: nadenken over hoe ver je wilt gaan met behandelen. In code A krijg je alle behandelingen om beter te worden: beademing, IC, reanimatie. In code B spreek je behandelbeperkingen af: niet beademen, naar de IC of reanimeren. Code C geeft aan dat iemand terminaal is, palliatieve zorg, symptoombestrijding. Dan krijgen wij een telefoontje: ‘Patiënt X is code C geworden, wilt u komen, liefst snel?’

Het wordt in de kerk nu tijd om een rol te gaan spelen bij het voeren van codegesprekken. Predikanten kunnen er met gemeenteleden over

praten. Ik schreef scripts om die gesprekken gemakkelijker te maken. Preek erover, nodig een huisarts uit om erover te vertellen. Deze crisis is een uitdaging aan de kerk om de codegesprekken onder de aandacht te brengen.”

Hoe hield u het vol in deze intensieve tijd?

“Ik ervaar mijn vak als een roeping. Vanuit mijn geloof mag ieder mens gezien en gehoord worden. Ik kom veel mensen tegen waar maar heel weinig naar geluisterd wordt. Achter elk verhaal ligt een veel diepere betekenis. Soms ben ik de eerste die dat verhaal hoort.

Voor mij is God de Heer van leven en dood. Hij is aan deze kant, maar ook aan de andere kant. Mijn moeder en andere overleden dierbaren zijn de heiligen die boven aan het zingen en bidden zijn. Deze gemeenschap van heiligen is voor mij een geloofswerkelijkheid.

Tijdens corona hielden rust, reinheid en regelmaat mij op de been. Mijn man kookte. Ter ontspanning kijk ik veel krimi's. Ik kan enorm genieten van de gesprekstechnieken van de rechercheurs die al pratend iemand tot een bekentenis brengen. In mijn werk luister, praat, reageer ik ook in de hoop dat mensen zeggen wat hen beweegt, wat hen zorgen en hoop geeft. Daarnaast werk ik graag in de tuin, met bloemen en planten. Vooral bloemen doen mij beseffen hoe mooi Gods schepping is.”

De nieuwe visienota

Scriba René de Reuver
over de nieuwe visienota

“We leven als christenen van genade”

Waar komt het voor de kerk op aan, in een tijd van voortgaande ontkerkelijkheid en grote maatschappelijke veranderingen? Op lege handen, zegt de nieuwe visienota.

Er gebeurt veel goeds om dankbaar voor te zijn, in en buiten de kerk. Toch kan de nieuwe visienota niet om de krimp heen waar veel gemeenten mee worstelen. Scriba ds. René de Reuver: “Veel gemeenten vragen zich af: hoe houden we alles overeind? Om los te komen van die kramp, komt het aan op ‘lege handen’: ontvankelijkheid, waakzaamheid en concentratie op God. De rode draad in de nota is: we leven als christenen van genade. We mogen ontspannen leven, niet uit onverschilligheid maar in geloofsvertrouwen.”

Mee op Gods weg

De titel van de visienota - ‘Van U is de toekomst’ - is dan ook een correctie op het idee “dat wij de kerk zouden moeten redden”, aldus De Reuver. “Nee, de ‘Missio Dei’ - de zending van God - gaat door. Daar draagt God zelf zorg voor. De indringende vraag daarbij is wel: laten wij ons meenemen in die beweging, of stollen we in onze organisatie? Durven we ons steeds weer te laten roepen, bezielen en corrigeren; God te volgen op Zijn weg door de wereld?”

Een belangrijk beeld in de visienota is het beeld van ‘twee altaren’. De Reuver: “Het ene altaar staat in de kerk, het andere midden in de wereld,

in het bijzonder aan de rafelranden van het leven. Dit is een beeld voor de kerk als gemeenschap van Woord en tafel, waar God zich laat vinden.” Het ene altaar kan niet zonder het andere, vervolgt hij. “We verbinden de liturgie in de kerk met de ‘liturgie van het dagelijks leven’. Omdat God één is, zoeken we principieel het contact met andere christenen - over kerkmuren en grenzen heen - en met de samenleving als geheel. Dat vraagt om een diversiteit van kerkvormen.”

Gesprek

Voor plaatselijke gemeenten is een gespreks-handleiding bij de visienota beschikbaar, met suggesties en vragen. De scriba hoopt dat gemeenten zich willen laten uitdagen. “Voer samen het gesprek, ontdek waar je in je lokale situatie toe geroepen wordt.”

De visienota wordt concreet uitgewerkt in het strategisch beleidskader van de dienstenorganisatie. Dit beleidskader wordt in de generale synode besproken. Kijk op protestantsekerk.nl/visienota voor het aanvragen van de visienota en een handreiking voor gesprek.

Wat spreekt aan in de nieuwe visienota? Vijf gemeenten, uit alle windstreken, kregen de concept-visienota toegestuurd en geven een eerste reactie. "Deze nota nodigt uit om er als kerkenraad mee verder te gaan."

Vijf gemeenten over de visienota

Protestantse Gemeente **Westkapelle**, ds. Peter van Bruggen

"De nota legitimeert dat we experimenteren"

"Een goed leesbaar, inspirerend document dat handvatten biedt om beweging in de kerk te krijgen. Ik herken de zorgen over de samenleving, over de krimp in de kerk. Wat ik mis is de verantwoordelijkheid van de kerk daarin. Zijn we alleen slachtoffer, of hebben we er zelf ook een aandeel in? Moet je als kerk geen schuld belijden: Heer, wat hebben we laten liggen? Wat hebben we verkeerd gedaan dat de kerk voor jongeren

minder relevant is? Ik heb er geen antwoord op, maar ik denk dat verootmoediging op z'n plaats is. Het stuk biedt echt ruimte voor nieuwe mogelijkheden, onder leiding van de Geest die leidt, vernieuwt en uitdaagt. De nota legitimeert dat we experimenteren, over kerkmuren heen. Ze nodigt uit om er als kerkenraad mee verder te gaan, bijvoorbeeld in themadiensten en gespreksgroepjes. Ik zie uit naar de uitwerking."

De nieuwe visienota

Protestantse Gemeente **Midden Westfriesland**, ds. Désirée Woudt en gedetacheerd predikant ds. Sylvia Neuféglise

"Er zijn zorgen, maar die bieden ook kansen"

"We zijn enthousiast over deze nota; veel van wat erin staat doen we al. De duiding van de samenleving in deze nota is waardevol, een eye-opener dat de behoeftes in de samenleving en de kerk parallel lopen. Er zijn zorgen, maar die bieden ook kansen om te voorzien in behoeften. Wij zien een verlangen naar kennis over de Bijbel, maar ook over de Koran en onze joodse wortels. Door onze taallessen en

kookworkshops leren culturen elkaar kennen en krijgt polarisatie geen kans. Die verbinding met de islam missen wij wel: de nota is heel christocentrisch. Anderzijds: de genade, de verbondenheid met Jezus Christus, is heel bevrijdend. Wij hoeven de kerk niet te redden: zelfs in de diepten is God aanwezig als onzichtbare kracht. Instituten staan op wankelen, maar niet de gemeenschap en het geloof."

Pioniersplek Z-inn in **Zuidoostbeemster**, ds. Nico Schroevens

"Er gebeurt al veel goeds in de kerk"

"Visie ontwikkelen is goed. Maar ik mis richting. Waarom is niet beschreven hoe het nu is en hoe het kan worden? De nota bevat ook veel 'kerkchinese'; wie gaat dit lezen? Ik herken wel de zorgen die geschetst worden over de samenleving waarin we kerk zijn. Maar de kerk lijdt soms nogal aan het helpersyndroom. Daarom ben ik ook blij te lezen over de dank aan God voor het vele goeds dat al gebeurt. Laten we blij zijn met de velen die de kerk waardevol houden, die bruggen slaan en zo van de wereld meer Gods koninkrijk maken. De kerk leeft van genade, jazeker, maar er moet ook hard gewerkt worden. Het slot vind ik het beste: de Geest brengt samen, en is binnen en buiten de kerk te vinden."

Gereformeerde Kerk **Noordeloos**, ds. Annette Driebergen en scriba Caroline Vreugdenhil

"We missen de concrete vertaalslag"

"We herkennen de schets van de samenleving waarin we kerk zijn en de zorgen die erin worden verwoord. Dan verwacht je een concrete vertaalslag: 'waar gaan we naartoe als plaatselijke gemeente, wat biedt zicht op een betere toekomst?' De visie bevat veel geloofstaal. Dat is mooi, maar onze gemeente is meer van de soep dan van het geloofsgesprek, meer van de diaconale projecten, de betrokkenheid op mensen die het minder getroffen hebben. De visie noemt dat 'de liturgie van alledag'. Een mooi begrip, maar we missen de uitwerking daarvan. Dat maakt het best lastig om met dit stuk iets te doen in de gemeente. De titel 'Van U is de toekomst' is heel mooi. Dat geeft hoop: wij leven in afhankelijkheid van God, Hij heeft het leven in zijn handen. Maar ... wij zijn wel zijn handen hier op aarde."

Hervormde Gemeente **Oostervolde** (Gld.), Gerrit Evink, voorzitter van de kerkenraad

"Meer tools nodig om ons naar buiten te richten"

"De visienota is goed onderbouwd met bijbelteksten en het kernwoord genade is prachtig. Minder herkenning vind ik in de geciteerde liederen: ik mis een psalm. Inderdaad hebben we in Nederland te maken met religieus analfabetisme, waarvan de nota spreekt. De groei van migrantenkerken zou een hoopvolle ontwikkeling kunnen zijn; dat speelt bij ons minder. De gemeenschapszin in de kerk heeft zijn waarde

bewezen - zeker in crisistijd. Dat de kerk meer naar buiten gericht moet zijn, spreekt me aan. Ook onze gemeente doet dat nog onvoldoende. Ik zou daar meer tools voor aangereikt willen krijgen. Ik proef in deze visie ook het spanningsveld op weg naar vernieuwing, en onderschrijf dat andere vormen van kerk-zijn nodig zijn. In het geloof dat de kracht van de heilige Geest ons in alle verscheidenheid verbindt."

De nieuwe visienota

Genade, meer heb je niet nodig

De rode draad in de visienota is dat we als christenen leven van genade. Maar wat is genade precies? Het is een van de belangrijkste bijbelwoorden, stelt Matthijs de Jong van het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG). Het gaat om de genade die God aan mensen schenkt. Genade laat zien hoe God is.

De woorden die vaak met ‘genade’ worden vertaald – in het Hebreeuwse *cheen*, in het Grieks *charis* – staan voor ‘welwillendheid’ en ‘goedgunstigheid’. Het typeert de sterkere partij tegenover de zwakkere. Genade gaat aan de ene kant over goedheid, gunst, geschenk, aan de andere kant over barmhartigheid en mededogen.

Altijd gericht op iemand

In het Oude Testament typeert ‘genade’ Gods houding en opstelling tegenover Israël, het volk waarmee Hij een verbond heeft gesloten. Dat wil niet zeggen dat er geen straf komt. Maar genade heeft het laatste woord.

Genade wordt nooit zomaar in het rond gestrooid, het is altijd gericht op iemand. Op Israël, op wie in nood een beroep op God doet (de psalmen), of op hen die geloven in Jezus Christus en Hem trouw zijn (het Nieuwe Testament). God zelf bepaalt wie Hij genadig is (Exodus 33:19; Romeinen 9:15).

Genade is een geschenk

Paulus schrijft veel over Gods genade, voor

hem synoniem met Gods plan om de mensen te redden door het geloof in Jezus Christus. Paulus benadrukt dat Gods genade ons geschonken wordt *ondanks* onszelf. Het is vanuit menselijk oogpunt onwaarschijnlijk, en tegen alle verwachtingen in. We kunnen Gods genade ontvangen, maar er geen greep op krijgen. Overgave in plaats van controlezucht.

God wil goed voor ons zijn

Dat biedt ook een les voor vandaag. We mogen accepteren dat God goed voor ons wil zijn zonder dat daarbij de nodige waardigheid van onze kant komt kijken. We hoeven geen mooi weer te spelen, geen schijn van een geslaagd leven op te houden. Het gaat er niet om wat je voorstelt in eigen ogen of in de ogen van anderen. Het gaat erom wat God voor jou wil betekenen. Dat komt prachtig naar voren in 2 Korintiërs 12:, 9 waar Paulus schrijft over wat God hem leerde: “Ik ben goed voor je, meer heb je niet nodig.” (*Bijbel in Gewone Taal*).

Dr. Matthijs de Jong, hoofd vertalen bij het NBG, is betrokken bij de revisie van de *Nieuwe Bijbelvertaling* en was een van de vertalers van de *Bijbel in Gewone Taal*.

Toen
Predikant van de Jacobikerk

Mr HUBERT DUIJHUIS.
Predikant in Rotterdam, te Dordrecht, later te Amsterdam.

Nu
Predikant van de Jacobikerk

Donkey Mobile
WIJ GELOVEN IN DE TOEKOMST VAN DE KERK

Ga snel naar www.donkeymobile.app/pkn

“Doorverbinden is leuk. Verbinden vind ik mooier.”

Je komt als geroepen.

Ben jij goed in je vak en zoek je graag de verbinding met anderen? Kom dan eens praten bij de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland. Wij zijn een organisatie waar je de kans krijgt om jouw stem te laten horen. Of dat nu is bij de receptie, binnen HR, Finance of bijvoorbeeld Communicatie. Wil jij net als wij van betekenis zijn voor de kerk? Je komt als geroepen. Kijk voor meer informatie en vacatures op werkvoordekerk.nl

Protestantse Kerk

Vindplaats van geloof, hoop en liefde

Veel protestantse gemeenten hebben hun adres in de Kerkstraat. In deze rubriek zoeken we ze op en vragen we naar het kerkelijk leven. Wat gaat er goed en wat geeft zorg?

Huizen

De Kerkstraat

Deze maand vertelt de **Oude Kerk in Huizen** (samen met nog drie wijken de Hervormde Gemeente

Huizen) bij monde van **ds. Piet van 't Hof**, over haar grootste vreugde en haar grootste verdriet.

De grootste vreugde

“Dat het evangelie ook op deze plaats mag klinken. Op de preekstoel ligt de opengeslagen Bijbel. We geven hier het Woord van God door. Het is niet alleen mijn grootste vreugde, ook die van veel gemeenteleden. Het geeft een groot gevoel van verbondenheid.”

Het grootste verdriet

“Er zijn veel lege plaatsen, en dat worden er steeds meer. De trend van kerkverlating en vergrijzing gaat aan ons niet voorbij. Dat geeft zorgen voor de toekomst. De gemeente past in drie gebouwen, wellicht moeten we er een sluiten. We hopen op een wending ten goede maar moeten ook realistisch zijn. De generatie na ons moet de lasten van de gebouwen ook kunnen dragen. We zullen waarschijnlijk een moeilijke keuze moeten maken.”

“We geven hier het Woord van God door”

Kerstactiviteit

Kerk door de week

“De laatste jaren maken we er veel werk van om zichtbaar te zijn in het dorp. Dat doen we door vier ochtenden in de week open te zijn; iedereen kan binnenlopen. Eens per maand komen tussen de 30 en 40 mensen af op de donderdagse koffieochtend. Tegenover de kerk staat een zorghuis voor dementerenden die hier eens per kwartaal komen voor een korte viering met herkenbare liederen. Rond Kerst organiseren we onder meer een fakkeltocht voor kinderen vanaf het kerkplein. Via sociale media proberen we verbindingen te leggen met dorpsbewoners.”

Het kerkgebouw

De Oude Kerk is als kerk ontstaan in het begin van de 15e eeuw maar de geschiedenis gaat nog verder terug, naar de Thomaskapel. In de loop der eeuwen is er steeds iets bij het gebouw aangebouwd, in steeds een andere stijl. Er kunnen ruim duizend mensen in de kerk. “Die tijden zijn er geweest, getuige foto's waar mensen in Huizer klederdracht in de kerk zaten. Het gebouw is al eeuwenlang een plaats van rust voor gelovigen.”

Piet van 't Hof

De gemeente

In de morgendienst komen ruim 300 kerkgangers, in de avonddienst nog ruim 200. “Er is een trouwe kern die bijna geen dienst overslaat. Wel hebben we te maken met een vergrijzde gemeente, en met secularisatie. De huizen in de wijk rond de kerk zijn duur, we hebben dan ook niet veel jonge gezinnen en dus weinig jeugd. Er is wel wat verloop tussen de vier wijken die elk een eigen kleur hebben. De Oude Kerk is een vrij klassieke gemeente, en trekt toch ook nog wat jonge gezinnen uit een andere wijk.”

De straat

De Oude Kerk ligt in het hart van het oude dorp aan een lange winkelstraat. “Een groot deel van het openbare leven speelt zich rond de kerk af.” Behalve de kerk zijn ook enkele winkels op zondag open.

Weer van start

De startzondag is in de Goudse Sint Jan altijd een groot feest. Na de morgendienst is verspreid door de kerk een informatiemarkt waar clubs, kringwerk, cursussen en thuisfrontcommissies zich presenteren. Daarna is het mogelijk om in groepjes door te praten over de dienst en is er een apart programma voor kinderen en tieners. We sluiten af met een Amerikaanse maaltijd. Ik kan me op dit moment niet voorstellen dat we dat dit jaar op dezelfde manier zullen doen. We kunnen nog niet eens met z'n allen naar de kerk. En zelfs als dat weer mag, zal niet gelijk iedereen de stap durven zetten.

“Ik ga de traditionele startzondag missen”

Nu heb ik met het verschijnsel startzondag altijd een beetje in mijn maag gezeten. Het suggereert dat we in de kerk aan seizoensarbeid doen. In september starten we de boel op, en ergens tussen Pasen en Pinksteren stoppen we er weer mee. Maar dit jaar ga ik de traditionele startzondag missen. Omdat het me opnieuw eraan zal herinneren dat het ‘oude normaal’ in ons kerk-zijn voorlopig ver weg is.

Intussen gaan we wel weer van start. Leren, vieren, dienen, getuigen - het zal voorlopig voor een deel anders zijn dan we gewend waren, maar de afgelopen periode heeft me veel vertrouwen gegeven dat we ook daarin wegen zullen vinden. De Geest van Christus leidt ons in alle waarheid, ook in deze tijd. In dat vertrouwen gaan we weer van start - op hoop van zegen!

Ds. Marco Batenburg
preses generale synode

Alles is anders in deze coronatijd. Ook de vragen die binnen gemeenten leven zijn van een andere aard. Deze maand:

Hoe gaan we weer van start in september?

Hoewel veel coronamaatregelen inmiddels versoepeld zijn, is het gemeenteleven nog verre van 'normaal'. Waar kunnen gemeenten op varen, nu het nieuwe seizoen bijna van start gaat?

Hoe fijn het ook is dat de coronamaatregelen de laatste maanden geleidelijk zijn versoepeld, het heeft de situatie er niet eenvoudiger op gemaakt, ziet classispredikant Julia van Rijn. Zij maakt samen met Wim Beekman vanuit het beraad van classispredikanten deel uit van de zogeheten 'protocolgroep', die in overleg met de overheid en het RIVM gemeenten adviseert over een zorgvuldige invulling van de geldende voorschriften. "Ten tijde van de lockdown was alles niet zo ingewikkeld: toen mochten er gewoon geen fysieke kerkdiensten plaatsvinden. Inmiddels leven er veel vragen bij gemeenten: wat mag wel, wat mag niet? Hoe richt je de kerk goed in? En

hoe ga je om met gemeentezang? Het protocol probeert op die vragen in te gaan en te anticiperen op de behoeften van gemeenten. We actualiseren het protocol steeds op basis van de veranderende richtlijnen."

Verschillen

Zoals het voor de ene gemeente gemakkelijker was om in maart snel te starten met het streamen van kerkdiensten dan voor de andere, zo zijn er ook in de huidige situatie veel verschillen tussen gemeenten, ziet Van Rijn. "Sommige gemeenten moeten wachtlijsten hanteren omdat er meer gemeenteleden naar de diensten willen komen dan toegestaan; andere gemeenten merken juist dat mensen heel voorzichtig en afwachtend zijn. En er zijn ook gemeenten die hebben besloten om pas in september weer met fysieke kerkdiensten te starten, als hopelijk wat duidelijker is hoe het virus zich ontwikkelt." Dan is er nog de kwestie van de gemeentezang. "Goede ventilatie en voldoende ruimte lijken essentieel om veilig samen te kunnen zingen. In grote monumentale kerken kan dat dus weer, terwijl het in kleine kerkzaaltjes nog sterk ontraden wordt. Dat kan mensen ervan weerhouden om naar de kerk te komen: de gemeentezang en de ontmoeting bij de koffie zijn voor veel gemeenteleden toch erg belangrijk."

Verdriet

Het effect van maandenlang niet naar de kerk kunnen, zal nog moeten blijken, denkt de classispredikant. "Aan de ene kant heeft deze periode mooie dingen opgeleverd: veel gemeenten bereiken met hun online diensten meer mensen dan normaal, en willen het streamen daarom doorzetten. Aan de andere kant maken sommige gemeenten zich ook zorgen: komen alle mensen die eerder in de

kerk zaten, weer terug? Sommige mensen staan te trappelen om weer naar de kerk te komen, andere hebben wellicht ontdekt hoe makkelijk het is om thuis naar de dienst te kijken. Dat is wel spannend."

Ook de gevolgen van de ervaringen met ziekte en sterfte moeten nog blijken. "Sommige mensen hebben maandenlang niet bij hun partner kunnen zijn, of hebben door alle beperkingen en de kleinschalige uitvaarten niet goed kunnen rouwen. Dat zou een soort posttraumatische stress kunnen opleveren. Van gemeenten waar veel gemeenteleden zijn overleden, hoor ik dat ze nadenken over manieren om uiting te geven aan het verdriet. Bijvoorbeeld in de vorm van een herdenking of een gedachtenisdienst."

Startdag

Hoe de situatie zich de komende maanden zal ontwikkelen, is nog ongewis. De protocolgroep houdt - net als de overheid en het RIVM - rekening met een eventuele 'tweede golf' en de gevolgen daarvan. Dat is voor Van Rijn echter geen reden om gemeenten tot overdreven voorzichtigheid te manen bij de voorbereidingen van de startactiviteiten in september. "Een heel weekend lang samen kamperen is misschien wat minder verstandig, maar een startdag met activiteiten in en om de kerk zou toch moeten kunnen. Mochten er regionaal toch versoepelingen teruggedraaid moeten worden, dan kan het programma last-minute altijd nog aangepast worden." 🐦

U vindt het protocol met de actuele richtlijnen en adviezen voor gemeenten op protestantsekerk.nl/corona. Ervaringen met andere gemeenten uitwisselen? Dat kan in de Facebookgroep 'Kerk-zijn in tijden van corona'.

"Een startdag met activiteiten in en om de kerk zou toch moeten kunnen"

HET DILEMMA

De Protestantse Kerk is een brede organisatie. De bron waaruit eenieder put is dezelfde, maar de onderlinge verscheidenheid in meningen en overtuigingen is groot. Die diversiteit is de kracht van de Protestantse Kerk. Omdat je je eigen mening kunt scherpen aan de mening van de ander, geven vier mensen die ieder een ander gezichtspunt vertegenwoordigen, een puntige reactie op het onderwerp.

De afgelopen maanden hielden vrijwel alle plaatselijke gemeenten hun vieringen online. Hoewel daar veel aan gemist wordt, heeft het ook succes; veel meer mensen dan het aantal kerkgangers beleefden de diensten mee. Online kerk-zijn, kunnen we nog zonder?

Online kerk-zijn,
kunnen we nog zonder?

“We waren als kerk al online aanwezig, maar de afgelopen maanden hebben

“Online aanwezigheid blijvend”

we die aanwezigheid geïntensiveerd. Met de online kerkdiensten wilden we in eerste instantie vooral voor continuïteit en verbondenheid voor de eigen gemeenschap zorgen. We bereikten daarmee ook mensen die niet zo snel onze kerkdrempel overstappen. Er ontstond ook al gauw samenwerking met enkele kleine gemeenten in de regio. In korte tijd groeide het aantal volgers van onze Facebook-pagina flink. In de vijftig dagen tussen Pasen en Pinksteren maakten we iedere dag een vlog, een meditatief moment. Deze zijn goed bekeken. In de aanloop naar Pasen vroegen we mensen via Instagram en Facebook om beelden van hoop in te sturen. Dat werkte. Deze zomer vroegen we om beelden van moed en liefde in te sturen, daar doen we dit najaar wat mee. We hopen op deze manieren elkaar vast te houden en te bemoedigen. Kinderen en jongeren treffen we met al dit online gebeuren niet, dat is een aandachtspunt waar we volop mee bezig zijn. Daarnaast is er nog een groep die we niet bereiken met digitale middelen.

De online kerkdiensten zullen blijven.

Even was iedereen van deze vorm van vieren afhankelijk, maar er zullen altijd mensen zijn die, om welke reden dan ook, liever online bij een dienst aanschuiven. Ook zij kunnen nu meer volwaardig betrokken zijn.”

Ruth Renooij, predikant in de Protestantse Gemeente Winsum-Halfambt

“Het ‘kunnen we nog zonder’ klinkt als afhankelijkheid.

“Ik wil niet meer zonder”

Ik wil niet meer zonder. Een online viering bereikt ook mensen aan de rand van en buiten de kerk. Als voorganger vraag ik me dus voortdurend af of iemand van buiten begrijpt wat hier gebeurt. Dan gaat het ook over muziek. In onze ‘coronavieringen’ hebben we bewust gekozen voor een veel breder muziekrepertoire. Liederen die voor kerkgangers heel vertrouwd zijn, kunnen voor mensen die die taal niet kennen moeilijk te volgen zijn. Dat is niet altijd erg, je viert een mysterie. Je viert de hoop op een God die ons perspectief geeft door het lijden heen. In de eerste maanden van de coronacrisis verbond ik heel nadrukkelijk de angst en onzekerheid van mensen met de Bijbelse boodschap van perspectief. De online vieringen blijven voorlopig. Spannende vraag daarbij is hoe je voorkomt dat online kijkers alleen toeschouwers zijn. Hoe kun je hen laten participeren? Hoe maak je een gemeenschap van de mensen die fysiek gaan vieren en de mensen die online kijken, op hetzelfde tijdstip of later? Het zal een grote uitdaging worden om iedereen mee te krijgen.

We waren al bezig met een vernieuwingsagenda, erop gericht hoe we het denken in binnen en buiten kunnen loslaten. De coronacrisis geeft een zetje in de richting die we al op wilden.”

Otto Grevink, predikant in de Protestantse Gemeente Tilburg e.o. en pionier

“De viering op zondagochtend is momenteel bij ons alleen audio te volgen. Sinds juni

“Niet alleen in een virtuele werkelijkheid leven”

zijn er weer meer mensen in de dorpskerk aanwezig, maar vanwege de anderhalve meter afstand nooit meer dan 30. De online viering van de maanden daarvoor was een complete viering in maximaal drie kwartier, verzorgd door een klein groepje. De een las, een ander sprak, een derde deed het welkom. Omdat we nog niet mogen zingen, lezen we nu een psalm in beurtspraak, het slotlied spreek ik uit en de organist speelt het. Dat wordt als indringend ervaren. Als het eigene van de online viering wegvalt, wordt het minder aantrekkelijk om te luisteren, vooral nu er niet meer gezongen mag worden. Het nadenken over online kerk-zijn is bij mij aangewakkerd. Het is echter jammer als het blijft bij enkel registratie van diensten. Een vlog van de dominee bijvoorbeeld heeft meer impact op de samenleving. Wij gaan ook nadenken over hoe we onze wekelijkse avondgebeden, die we vanwege corona na de Veertigdagentijd enkele maanden verlengd hebben en die ook werden uitgezonden, vorm kunnen geven. Misschien met een leuke podcast.

In het dorp hebben we aan het begin van de coronacrisis samen met dorpsorganisaties een nieuwsbrief verspreid, waarin alle inwoners informatie over de kerk kunnen vinden. De kerk is nu meer actueel dan ooit. Met

Klaas Touwen, predikant in de Protestantse Gemeente Deil - Enspijk, en dorpskerkambassadeur

Palmpasen hebben we in het dorp 130 paasontbijtjes bezorgd, met Pinksteren 130 éénpersoons appeltaartjes. Juist nu moet je niet alleen in een virtuele werkelijkheid leven.”

“Wij zenden onze online vieringen rechtstreeks uit. Dat doen we heel bewust.

“Misschien moeten we een middenweg kiezen”

Het op hetzelfde moment verbonden zijn blijkt heel belangrijk, gemeenteleden verbazen zich daar zelf over. We hebben de diensten wel aangepast: 45 minuten maximaal, met een korte overdenking. Bepaalde onderdelen, zoals ‘het kind van de zondag’ dat de kinderkaars aansteekt, gebeuren nog steeds. Kinderen steken de kaars nu thuis aan, zeggen er een tekst bij en maken er een filmpje van. Dat zenden we uit tijdens de viering. Vergaderingen

en gespreksgroepen zijn doorgegaan via Zoom. Dat heeft ook voordelen; van een gesprekskring van 30-plussers met 24 deelnemers komt altijd maar een deel bij elkaar. Aan de online bijeenkomst kon laatst iedereen deelnemen, er was geen kinderopvang nodig. Ook de kindernevendienst gaat digitaal door, kinderen misten elkaar! We blijven voorlopig online vieren, maar er zijn nog veel vragen.

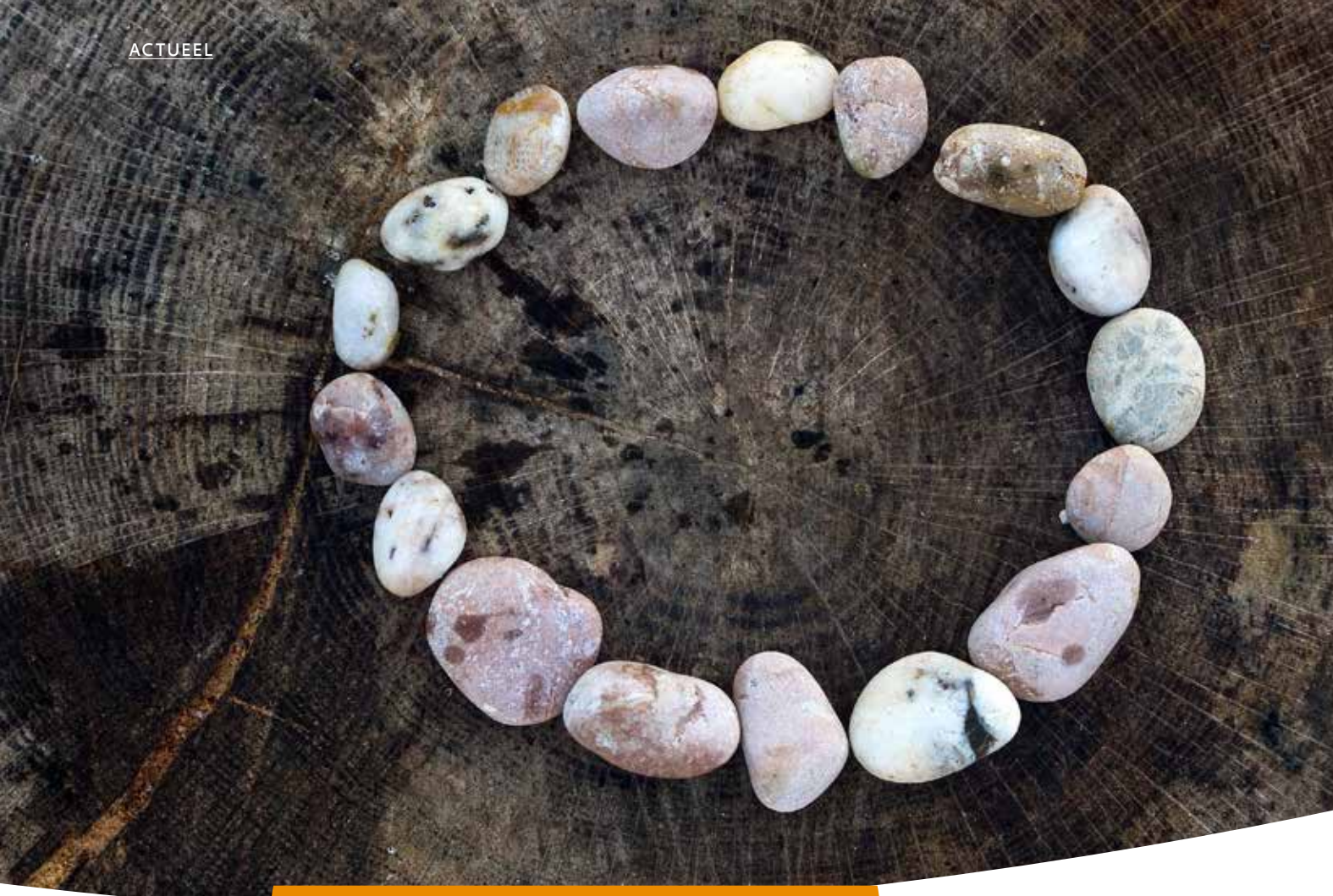
Houden we het laagdrempelige ook vast als er straks weer meer mensen naar de dienst komen? Blijven de extra online kijkers van nu straks ook meekijken? Kunnen we online en offline met elkaar verbinden? Maken we daar een gemeenschap van? Ik probeerde me er eerder ook altijd bewust van te zijn dat mensen via de kerktelefoon meeluisteren, maar het valt nog niet mee om dat de hele dienst vol te houden. Misschien moeten we een middenweg kiezen. We gaan erover nadenken, samen met de gemeenteleden.”

Marianna van de Graaf, predikant in de Protestantse Gemeente Poortugaal

“De kerk is in ons dorp meer actueel dan ooit”

Betekenis geven aan verlies en gemis

Rituelen bieden houvast in coronatijd

Het kerkelijk leven blijft waarschijnlijk nog een tijd anders dan anders vanwege de coronacrisis. Kleine, rituele handelingen kunnen juist in deze periode van betekenis zijn, merkt predikant en ritueelbegeleider Willemijn Jonkers.

De gemeente Kerk aan Zee in Muiderberg moest in maart, net als honderden andere gemeenten, radicaal haar normale structuren en activiteiten omgooien. Voor veel betrokken gemeenteleden betekende dat een groot gemis, zag predikant Willemijn Jonkers. Niet alleen de wekelijkse fysieke kerkdienst viel weg; óók het huisbezoek, de gesprekskring en de wekelijkse koffie-ochtend. Vanuit haar rol als ritueelbegeleider - Jonkers ontwikkelt al twintig jaar rituelen voor randkerkelijke en buitenkerkelijke mensen - zocht ze naar manieren om betekenis te geven aan het verlies en gemis

dat mensen ervoeren. “Tegelijkertijd heb je als kerk de taak om te laten zien wat er nog wél is, waar we dankbaar voor kunnen zijn. Rituele handelingen kunnen die beide kanten zichtbaar maken.”

Een concreet voorbeeld: in Muiderberg werd het zondagse moment van klokkenluiden verplaatst. Jonkers: “Door de klokken voorafgaand aan de dienst niet meer als ‘uitnodiging’ te luiden, werd zichtbaar wat we moesten missen: mensen konden niet naar de kerk komen. We luidden de klokken echter wél tijdens het Onze Vader. Als gemeenschappelijk gebed van alle plaatsen en eeuwen symboliseerde dat waar we ons ondanks alles aan vast konden houden.”

Toch verbonden

Hoewel er inmiddels geëxperimenteerd wordt met ‘vieringen nieuwe stijl’, kunnen of willen veel mensen nog steeds niet naar de kerk. Jonkers: “In de protestantse traditie is geloven van oudsher iets dat je als gemeenschap doet, als collectief. Als mensen die gemeenschap nu missen, kunnen ze proberen dat grotere geheel waartoe ze behoren, symbolisch zichtbaar te maken. Bijvoorbeeld door een rondje kiezelstenen neer te leggen, of door verschillende kaarsjes neer te zetten.” Gemeenten kunnen daarvoor ook iets langsbrengen bij gemeenteleden, vervolgt ze. “Bijvoorbeeld een kaart met een bijbeltekst, een ‘bloemetje van hoop’, of een koffiekopje uit de kerk. Het feit dat iedereen vervolgens hetzelfde symbool heeft, zorgt ervoor dat mensen zich verbonden weten.”

Ook het kerkgebouw heeft grote symbolische waarde, weet de predikant. “Voor veel gemeenteleden is de binding met het kerkgebouw heel sterk. Je kunt hen aanmoedigen om regelmatig een rondje langs de kerk te lopen. Als mensen weten dat anderen óók zo’n rondje lopen, bindt dat op een bepaalde manier toch samen.” Een lopend ritueel is sowieso dé oplossing in coronatijd, aldus Jonkers. “Ook als

eerbetoon tijdens een uitvaart. In het voorjaar hadden we hier de uitvaart van een van de surfers die was omgekomen bij het drama in Scheveningen. Mensen liepen toen in een heel lange rij achter elkaar aan, met een witte roos in de hand. Aan weerszijden van de straat stonden de dorpsbewoners. Zoiets kan een oplossing zijn als niet iedereen bij de uitvaart mag zijn.”

Kerkdienst ‘nieuwe stijl’

Niet alleen het ‘thuis vieren’ vraagt nieuwe rituelen; ook voor de kerkdiensten zijn nieuwe rituelen nodig, benadrukt Jonkers. “Denk bijvoorbeeld aan de begroeting aan het einde van de dienst. Dat was altijd een persoonlijk contactmoment, om te bedanken voor de dienst en elkaar een goede zondag te wensen. Het is belangrijk om daar een vervangende oplossing voor te vinden, bijvoorbeeld door een ander gebaar te introduceren, dat veilig en op afstand kan. Als je dat nalaat, wordt het gemis des te voelbaarder en staan mensen met lege handen en gebaren.”

Rituelen als antwoord

Wat maakt een ritueel eigenlijk goed of betekenisvol? Jonkers: “Een ritueel kent tijd, plaats, handeling en symboliek. Het is dus niet iets wat je alleen in je hoofd doet: je geeft er ook handen en voeten aan, en je doet het op een specifieke plek. Bij een goed ritueel kom je er anders uit dan je erin ging: het heeft een transformatieve werking. Dat is heel Bijbels; de Bijbel reikt immers een weg van bevrijding aan.” Dat klinkt heel groot, lacht ze. “Maar als je door kleine rituelen wordt aangesloten op de bron die God is, dan kun je voort op die weg van bevrijding. De genade wordt ons geschonken, maar je kunt daar wel op antwoorden. Rituele handelingen zijn een manier om dat te doen: om Gods genade te eren en te vieren. Óók in coronatijd.”

Bij een goed ritueel kom je er anders uit dan je erin ging

Is jouw kerk te vinden?

Nieuw: Online dienst toevoegen!

Meld je kerk aan op **kerkwijzer.nl**

Op Kerkwijzer vind je een kerk die bij je past

Waarderende gemeenteopbouw werkt!

14 november 2020
Inspirerende dag met praktijk en verdieping

m.m.v.
Jos Moons SJ,
Ingeborg Janssen en Theo Hettema

WWW.MET-ANDERE-OGEN.NL

Hernhutters ontmoeten?

De Evangelische Broedergemeente is een wereldwijde kerk met een indrukwekkende geloofs- en zendingsgeschiedenis

- Rondleiding museum, monumentale gebouwen Broeder- en Zusterplein, begraafplaats; nabij Slot Zeist
- PowerPoint presentatie op uw eigen locatie
- Programma op maat, samengesteld in overleg.

Contact: rondleidingen@hethernhutterhuis.nl
www.hethernhutterhuis.nl
Tel. 0623700887; dhr. U. Hasewinkel

deel van je zelf

PPP OPLEIDINGEN

Puur - Praktisch - Persoonlijk

Welkom op onze pastorale opleiding en cursussen!

Komend najaar start onze opleiding Praktisch Persoonlijk Pastoraat én op twee locaties de cursus Psycho Pastorale Toerusting

Meer info op pppopleidingen.nl

VACATURES

- Protestantse Gemeente Meppel
Predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 31 augustus.
- Protestantse Gemeente Amstelveen-Buitenveldert - Kruiskerk
Predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 31 augustus
- Protestantse Gemeente Amstelveen-Buitenveldert - Paaskerkgemeente
Predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 31 augustus
- Protestantse gemeente Vijfhuizen
Predikant (0,7 fte)
reageren uiterlijk 31 augustus
- Dienstenorganisatie Protestantse Kerk Jurist (1 fte)
reageren uiterlijk 1 september
- Protestantse Gemeente te Huizen
Predikant (0,5 fte)
reageren uiterlijk 1 september
- Protestantse Gemeente De Open Hof te Oud-Beijerland en de Gereformeerde Kerk te Puttershoek-Maasdam
Predikant (0,8 fte)
reageren uiterlijk 1 september
- Dienstenorganisatie Protestantse Kerk Beheercommissie Centrale Kas Predikantstraktementen (BCKP)
Bestuurslid (uren in overleg)
reageren uiterlijk 1 september
- Gereformeerde Kerk Bunschoten-Spakenburg
Kerkelijk Werker (0,8 fte)
reageren uiterlijk 2 september
- Protestantse wijkgemeente Groningen-zuid
Predikant (0,7 fte)
reageren uiterlijk 2 september
- Protestantse Gemeente Haarlem
Ouderenpastor (0,8 fte)
reageren uiterlijk 2 september
- Protestantse Gemeente Stiens
Predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 9 september
- Nieuwe Kerkgemeente Middelburg
Predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 15 september
- Protestantse Gemeente Zwolle, Open Kring
Kerkelijk Werker (0,2 fte)
reageren uiterlijk 15 september
- Protestantse Gemeente Leiderdorp, Zijloord
predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 20 september
- Dienstenorganisatie Protestantse Kerk
Beleidsmedewerker CCB/CBB (0,7 fte)
reageren uiterlijk 30 september
- Protestantse Gemeente Hengelo
predikant (1 fte)
reageren uiterlijk 2 oktober
- Protestantse gemeente Heinkenszand
predikant (0,7 fte)
reageren uiterlijk 25 oktober

De volledige vacatures vindt u op protestantsekerk.nl/vacatures. Wilt u uw eigen vacature vermeld zien in het volgende nummer van woord&weg (verschijningsdatum 25 september)? Stuur dan uiterlijk 30 augustus uw vacature in via protestantsekerk.nl/aanleveren-vacatures.

COLOFON

Inspiratiemagazine van de Protestantse Kerk in Nederland, verschijnt 9 keer per jaar.
september 2020

hoofredacteur: Marloes Nouwens-Keller **eindredacteur:** Janet van Dijk
redactie: Hugo Bulk, Jedidja Harthoorn **vormgeving:** tinekewerkt.nl
illustratie: Studio Vandaar, Studio Rebel **coverfoto:** Sandra Haverman
redactie-adres: wew@protestantsekerk.nl, protestantsekerk.nl/woordenweg
abonnement: Een (gratis) abonnement nemen of wijzigen: abonnementen@protestantsekerk.nl, tel. (030) 880 18 80.
druk: Habo DaCosta, Vianen
ISSN 2543-3261
Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.
Voor mensen met een leesbeperking is *woord&weg* verkrijgbaar in braille, grootletter, digitale en gesproken vorm.
Gratis abonnement via: CBB, (0341) 56 54 77, klantenservice@cbb.nl.

VOORUITBLIK

#10
oktober 2020

TERUG NAAR DE KERN
Vier pilotgemeenten deden scan als richtingaanwijzer voor de toekomst

EEN GOED GESPREK
Trinette Verhoeven over kerk na corona

ACTUEEL
Met 'Church Life Survey' de toekomst in

Editie 10 verschijnt 25 september 2020

Wat heeft Jolanda Aantjes met diaconaat?

Het schaap met de vijf poten bestaat niet. De een heeft nou eenmaal meer met jeugdwerk dan met jodendom, de ander meer met pastoraat dan met diaconaat. Predikanten en kerkelijk werkers onder de loep.

Jolanda Aantjes is kerkelijk werker in de Protestantse Gemeente Hall en Voorstonden

Heeft u vroeger zelf weleens meegedaan aan een diaconale activiteit?

“In de jaren '90 heb ik diaconaal gewoond! De Hervormde Gemeente Rotterdam-Delfshaven startte een woongroep in een pand van de diaconie. Ik was toen net getrouwd, we hadden nog geen kinderen. Ik werkte in een inloophuis in een achterstandswijk, waar ik ervaringen opdeed voor het leven. Uiteindelijk zijn onze drie kinderen daar geboren. Ik denk dat zij hun betrokkenheid op mensen mede daar geleerd hebben.”

“Ik laat mij overal zien in het dorp”

Wat gebeurt er in uw gemeente aan diaconaat voor het dorp?

“Ik ben opgeleid als kerkelijk werker, heb preekbevoegdheid en sacramentsbevoegdheid, en zie het als mijn taak om verbinding met het dorp te leggen. En dat betekent dat ik mij overal laat zien. Ik heb een sweater laten maken met ‘pastor’ erop en daaronder ons webadres: hallsekerk.nl.

Die doe ik altijd aan als ik meewerk aan de jaarlijkse rommelmarkt of bardienst draai tijdens Koningsdag. Inmiddels kent iedereen me en heb ik mooie gesprekken. Als ik vraag of mensen wat met kerk of geloof hebben, dan komt er altijd wel wat. Voor het kerkblad, dat hier huis aan huis bezorgd wordt, interviewen we ook dorpsbewoners. Die gesprekken brengen vaak wat teweeg in het dorp. Ik zie het als mijn taak om ‘het goede gerucht’ te verspreiden. Toen de coronacrisis begon, heb ik contact gezocht met de dorpsraad. Samen hebben we een brief verspreid waarin we opriepen tot ‘naoerschapp’: kijk naar elkaar om. Met daarbij ook contactpersonen voor mensen die hulp nodig hadden.”

Wat heeft Jolanda Aantjes met diaconaat?

Het schaap met de vijf poten bestaat niet. De een heeft nou eenmaal meer met jeugdwerk dan met jodendom, de ander meer met pastoraat dan met diaconaat. Predikanten en kerkelijk werkers onder de loep.

Jolanda Aantjes is kerkelijk werker in de Protestantse Gemeente Hall en Voorstonden

Wat gebeurt er in uw gemeente aan diaconaat voor de eigen gemeenteleden?

“Hall is een dorp met 800 inwoners, een oerhervormd dorp. Veel mensen zijn nog lid van de kerk. Op zondag komen er zo’n dertig naar de dienst. Het is niet makkelijk, ook in verband met de privacy-wetgeving, om er dan achter te komen waar de nood zit. In de kerkenraad zitten twee diakenen en zij letten daarop. Als er nood signaleerd wordt, gaan we eropaf. Maar er is schaamte voor diaconale hulp. Ik denk dat we er alert op moeten zijn dat de coronacrisis ook veel financieel leed veroorzaakt. Daar moeten we iets mee.”

“We moeten er alert op zijn dat de coronacrisis ook veel financieel leed veroorzaakt”

Stel u krijgt 1000 euro. Wat doet u ermee?

“Even nadenken hoor ... Nou, er gaat in elk geval een gedeelte naar een goed doel. Welke weet ik nog niet, want ik word overspoeld door goede doelen. Ik zou ook een deel aan mijn kinderen geven; zij hebben het nodig voor hun studie en een van mijn kinderen heeft trouwplannen. Als er dan nog wat over is, ga ik uiteten met mijn man.”

Als er in uw gemeente maar één collecte zou zijn, zou u die dan bestemmen voor de kerk of voor de diaconie?

“O, dat geld gaat naar de diaconie. Vanuit de gedachte dat dat geld bedoeld is om te delen. Om mensen tijdelijk uit de brand te helpen of om aan goede doelen te besteden. Ik vind: diaconaal geld moet rollen. Net als veel andere kerken zoeken wij naar manieren om dat met wijsheid te doen.”

